

Horváth István

Az etnikai kategóriák és a klasszifikáció változó logikái – fogalmi rendszerezési kísérlet

Az utóbbi két romániai népszámlálás (főleg az 1992-es) során nemegyszer hisztérikusan vetődött fel a kérdés, hogy miként kezelik a hatóságok az etnikai kategóriákat? Konkrétabban: hová sorolnak be, miként értelmeznek, statisztikailag hogyan csoportosítanak olyan regionális identitásokat, mint a székely, vagy olyan határidentitásokat, mint a csángó. A jelen összefoglaló a népszámláláskor (és nemcsak) használatos kategóriarendszer és klasszifikációs logikák kapcsán felvetődő fogalmak és elméletek koherens felleltározására tesz kísérletet. A tanulmány egy nemsokára megjelenő könyv egy fejezete. A szerző szakterülete a kisebbségsszociológia, e-mail címe: ihorvath66@yahoo.com.

Az *etnonim* egy etnikai csoport, identitás megnevezésére szolgáló kategória. Lényeges szerepet játszik a kulturális különbségek felismerésében, felvállalásában, kommunikálásban és elismerésében (Narrol 1964), ugyanis „az egyén a társadalomban ébred a maga valóságosságára, azaz a társadalom által rendelkezésre bocsátott meghatározó kategóriák segítségével ismeri fel a maga azonosságát” (Berger 1966:107). Hogy egy etnikum társadalmilag létezzen, annak az a minimális előfeltétele (legalábbis kognitív szempontból), hogy egy embercsoport egy etnonimet közös és azonos jelentéssel használjon, s ezzel jelölje kulturális énjének legalapvetőbb dimenzióját (Smith 1986, Eriksen 2004). Habár az etnonimnek fontos szerepe van az etnikai csoportok azonosításában, illetve az egyéni és közösségi identitáskezelésben, az etnikai azonosság megragadására szolgáló kategóriarendszerek és az etnokulturális azonosulások közötti viszony messzemenően nem egyértelmű: legalábbis nem annyira, és nem olyan formákban, ahogyan arra a különböző etnikai statisztikákból következtetni lehet.

A problematikus pontok közül mindenekelőtt az *etnonimek pluralizmusát* kell megemlítenünk, azt, hogy a mindennapi életben sokkal több olyan megnevezés van használatban, mint ahány etnikumot a statisztikák regisztrálnak. Ez egyrészt azt jelenti, hogy egyes megnevezések mögött rejlő identitásokat nem tartanak számon különálló etnikumként,¹ másrészt pedig azt, hogy egy adott etnikum megnevezésére több – egymással nem mindig azonos jelentéssel és társadalmi konnotációval rendelkező – etnonim is használatos lehet. Ugyanakkor az egyes megnevezések használata jelentős mértékben függ az adott társadalmi kontaktusban részt vevő személyek helyzet-meghatározásától, etnicitásától és társadalmi státusától is (Fishman 1975). Így további problémát jelent a kulturálisan valamelyest hasonló, de eltérő etnonimet használó csoportok kapcsán az *etnonimek között fennálló „logikai” viszonyok ambivalenciája*: nincsenek egyértelmű ismérvei a különböző, kulturális elkülönülést rögzítő kategóriák közötti viszonyok kétséget kizáró rögzítésének. Másképpen fogalmazva, nem minden etnonim esetében eldönthető, hogy

1. Például a „székely” kategória esetében, bár bizonyos viszonyrendszerben etnonimként működik, átfogó konszenzus létezik arra vonatkozóan, hogy a magyar kategória egyik partikuláris esetét képezi

egyértelműen különálló etnikumot jelöl, vagy egy átfogóbb etnikum regionális partikularitásokat megnyilvánító csoportjára vonatkozik.

Mindezek ellenére a statisztikai regisztráció és az erre alapozó feldolgozások (az esetek többségében) egyértelmű, nem pedig képlékeny kategóriákkal dolgoznak. A kategória-használat egyértelműsége azonban nem föltétlenül a regisztrált valóság jellemzője, hanem a statisztikákat készítő reprezentációihoz igazodó politikai döntések következménye. Vagyis a statisztikai regisztráció vagy más hivatalosabb jellegű adatfelvétel során használatos etnikai kategóriarendszerek *megállapításában számos hatalmi döntés és érdek is szerepet játszik.*

AZ ETNIKAI KATEGÓRIARENDSZEREK PLURALIZMUSA

Az első probléma a mindennapi életben használatos etnikai kategóriarendszerek pluralizmusa és változó jelentéstartama kapcsán vetődik fel. A mindennapi életben számos olyan kategóriát használnak, amelyek a különböző kulturális eltérések mentén körvonalazódó identitásokat rögzítik. Ezek mindenike fontosnak tartott csoportkülönbséget rögzít, de nem feltétlenül etnonimként.

A megnevezések között különbséget kell tennünk az exonimák (az etnikum csoporton kívüliek által használt megnevezései) és az autonimák (a csoporttagok által használt csoportjelölő kategória) között. Antropológiai közhelyszámba megy, hogy számos közösség esetében a tagok által használatos autonim és az ember, emberiség nemfogalma egy és ugyanaz (Porschan 1998). Jelentős kérdés marad azonban, hogy miként kezeljük ezeket a kategóriákat. Adott társadalmon belül ugyanis, egy csoportra több megnevezés is használatban lehet – és legtöbb esetben ténylegesen is ez a helyzet –, s a megnevezésekhez és használatukhoz fűződő jelentéstartalmak nagymértékben a konkrét használati kontextustól függenek. Mindez pedig különböző helyzetekben, főként a statisztikai regisztráció során problematikussá teszi az etnikai kategóriák használatát.

Az autonimek és exonimek használata kapcsán felvetődő problémákat remekül illusztrálja a romák/cigányok példája, akik önmaguk megnevezésére nagyon heterogén ismérvek alapján választják ki a megfelelő kategóriákat (Liégeois 2002:30–32, 49–54, 87–92). Mindenekelőtt a „cigány” kategória autonimként történő használata problematikus (Courthiade é.n.). Vannak ugyanis olyan nemzetségek/cigánycsoportok (például a kelderashok – üstfoltozók), akik úgy gondolják, egyedül ők jogosultak a „cigány” név viselésére, és nem használnák más nemzetségek esetében ezt megnevezést. Más nemzetségek esetében pontosan fordított a helyzet: habár elfogadják a „cigány” exonim használatát, autonimként irrelevánsnak tűnik számukra – a „cigány” kategóriát mindenekelőtt olyan gyűjtőfogalomnak tartják, amelynek csak a nem cigányok általi használata elfogadott² (Fraser 2002), magukat azonban más néven nevezik meg. Így például a gáborok nemegyszer csak „gáborként” definiálják magukat, ezáltal jelezve eltávolodásukat és elkülönülésüket más cigány nemzetségektől (Tsfay 2005).

A romániai romák más csoportjai kontextusfüggően használják a „cigány” megnevezést, és nem egy esetben más alternatív etnonimek használatát tartják elfogadhatónak. Margret Beisinger, az olténiai láutari-ok (muzikusok) identitásáról írt tanulmányában a cigány kategória jelentéstartalmának pluralizmusát és használatának kontextusfüggőségét elemzi (2001).

2. Azaz nem várják el a gádsóktól (a nem cigányokra alkalmazott cigány gyűjtőszó), hogy az autonimekre vonatkozó árnyalt tudással rendelkezzenek.

Megállapítása szerint a csoport önmeghatározásában egyaránt használja a „rom” (roma), „tigan” (cigány), „tigan läutari” (muzsikus cigány), de a „román” (román) autonimet is a helyzet függvényében. A román etnikumú személlyel fenntartott viszonyokban például felvállalják a „läutari” autonimát, de ezt hol a cigány nemzetséggként való tartozást, hol a foglalkozást jelölő kategóriaként használják. Más romákhhoz viszonyítva a „läutari” – egy magasabb státusúnak tartott – nemzetséget jelenthet, de bizonyos helyzetekben, a felsőbbrendűség okán, más cigányokhoz képest románként határozzák meg magukat. Ahogyan az egyik idézett interjúalany mondta: „[...] Fajbéli különbségek köztünk (és itt a läutari cigányokra gondolok) és a románok között nincsenek, de a románok és más cigányok között vannak.”

Ha mindebből kiindulva, most arra gondolunk, hogy a népszámlálási hivatalos statisztika a roma/cigány etnonimákat használta, elgondolkodtató, hogy a különböző, cigányként beazonosított csoportok milyen mértékben voltak hajlandók ezzel a kategóriával azonosulni, s a kategóriák és jelentések pluralizmusában miként határozták meg önmagukat.

PROBLEMATIKUS VISZONYOK A „KATEGÓRIÁK” KÖZÖTT

Az etnikai kategóriák mindennapi használatának a viszonylagosságára, szituacionális és ellentmondónak tűnő jellegére látszólag megoldást jelentenek a különböző tudományos megalapozottságú kategóriarendszerek. A különböző társadalomtudományok jellemző módon arra törekedtek és törekszenek, hogy a különböző etnikai kategóriákat koherens rendszerbe rendezzék, és úgy tűnik, egyértelműek a viszonyok a különböző rendű és rangú, kulturális eltéréseket rögzítő kategóriák között. A szakirodalom legalábbis számos olyan próbálkozást ismer, amely során a különböző etnikai kategóriákat (és az ezekhez kapcsolódó etnikai identitásokat) hierarchikus rendszerbe rendezik, ezáltal próbálva rendet teremteni a plurális etnikai kategóriarendszerek szintjén. A legátfogóbb horizont az ún. *szupraetnikumoké* (szlávok, germánok), ezt követik az *etnikumok* – az egyértelmű kulturális arcú és történelmi kontinuitással rendelkező közösségek (a szláv supraetnikum esetében ilyenek például a lengyelek, szerbek, vagy az oroszok). Beszélnek ezen kívül az ún. *szubetnikumokról* (etnográfiai csoportok), amelyek – habár rendelkeznek kulturális sajátosságokkal és saját etnonimával – úgy értelmezendők, mint egy átfogó etnikum sajátos esetei.³ Ebben a modellben az erdélyi szászok és svábok a német nemfogalom aleseteiként értelmezendők. A „sváb” kategória tehát nem tekintendő külön etnonimának, pontosabban szimbolikusan és politikailag nem egyenrangú a német etnonimmal. A különböző romániai népszámlálások, beleértve a legutóbbit is, ilyen logika szerint rendszereztek a különböző etnikai kategóriákat: németnek tekintették mindazokat, akik szásznak, svábnak vallották magukat. A szász, sváb és a német kategória között felállított logikai viszony egyértelműnek tűnik: az, hogy az előbbi kettő a német nemfogalom alesete olyan logikai elrendeződés, amelyet (feltehetőleg) kevés magát szásznak, svábnak vagy németnek valló személy vitatna.

Ám minden rokon etnikum megnevezése közötti viszony ilyen egyértelmű. Az egyedi esetek besorolása valamilyen összefoglaló etnikai kategóriába és az általánosabb kategória eseteként történő elfogadása nem mindig egyértelmű, sőt olykor nyíltan vitatott. És jogosan az,

3. Azaz a viszony az etnikai csoport és az etnikum között olyan, mint a nemfogalom és egy ennek alárendelt, jelentéskörébe tartozó szűkebb körű fajfogalom között. Azaz hasonló például ahhoz, ahogyan a „szék” nemfogalomnak a „hokedli”, a kisszék”, a „karosszék” vagy a „hintaszék” jelentik a partikuláris eseteit.

hiszen a különböző kategóriák közötti viszonyrendszer nem minden kétséget kizáró és örökre adott, hanem folyamatosan és dinamikusan alakul a hivatalos politikák, szakértői állásfoglalások és etnikai elitek viszonyrendszerén belül (Hirsch 2004). Számos esetben állítható, hogy az etnikai megnevezések tudományosnak beállított hierarchizáló taxonómiája egyértelműen hatalmi logikáknak alárendelt. Ilyen például a pomákok esete.

A „pomák” (Jacobs 2001, Neuburger 2000, Poulton 1993) egy Bulgária területén élő népesség, anyanyelvük szláv dialektus, a standard bolgár nyelv egyik vernakuláris változata. Ám a bolgárok zömétől eltérően a pomákok nem ortodoxok, hanem muzulmánok, s nemcsak a vallásuk által, hanem más kulturális gyakorlatok szintjén is az iszlám (szűkebben a török) kultúrához kötődnek. A pomákok muzulmán hitre a török fennhatóság idején tértek, s a pomák kultúra és kulturális önértelmezés jelentősen eltér a bolgártól, hisz a pomákok számára az iszlámhoz való tartozás az önmeghatározás szempontjából jelentős súllyal bír.

Mivel azonban a többségi bolgárok szerint az áttérés anyagi érdekek miatt történt, a pomákokat hitszegő renegátokként tartják számon: ezért a kommunizmus ideje alatt a bolgár hatóságok nemegyszer erőszakos nyomásnak – deportálásoknak, börtönnek, sőt áldozatokkal járó fegyveres hatósági erőszaknak – tették ki a pomáknak nevezett népességet, azzal a céllal, hogy „visszatérítsék” őket a bolgár identitáshoz.⁴ Habár a kommunizmus bukása után megszűnt a közvetlen hatósági nyomás, a pomák kategóriát máig nem ismerik el külön etnikumként, és a hatósági álláspont (beleértve a népszámlálást is) még mindig muzulmán hitű bolgárokról – a bolgár etnikai kategóriának egy vallásilag differenciált változatáról – beszél.⁵

Romániai viszonylatban (többek között) a rutén etnikai kategória használata vitatott. Közép-Kelet-Európában történetileg kimutatható és jelenleg is létezik olyan népesség, amely kulturális önazonosságának megjelölésére a „rutén” (ruszin, kárpátukrán, kisorosz) kategóriát használja. Nem egyértelmű azonban e kategória viszonya az „ukrán” etnikumhoz (Magocsi 2002, Zelová 1991) – az egyik álláspont szerint a rutének az „ukrán” etnikai kategórián belül értelmezendők kulturális partikularizmust felmutató népcsoportként, az ezzel szembenálló szempont hirdetői szerint azonban a „rutén” az „ukránnal” formálisan ekvivalens etnikai kategória: ugyanolyan szláv etnikum, mint a cseh, lengyel vagy az orosz. Emiatt aztán a 2000-es romániai parlamenti választásokon a romániai rutének parlamenti képviselő mandátumának a jogosságát megkérdőjelezte nem csak a romániai ukránok képviselője, de Ukrajna romániai nagykövete is.⁶ Mindketten azzal érveltek, hogy a rutén nem külön etnikum, hanem kizárólag az ukrán kategórián belül értelmezendő népcsoport.⁷ Ennek ellenére a rutén képviselőt a román képviselőház mandátumába helyezte, implicit módon elismerve a rutént mint önálló szláv etnikumot.

A helyzetet tovább bonyolíthatja az, hogy néhány Suceava megyei falu szláv lakosai „huculként” határozzák meg önmagukat. A hucul és az ukrán kategóriák közötti viszony bizonyos tekin-

4. Ezen intézkedések között a török hangzású pomák személyneveket egy hatósági rendelet nyomán szláv hangzásúakra cserélték – mivel az iszlámban a névválasztásnak is vallási jelentősége van, érthető, hogy feszültséget generált ez a kieroszakolt névcseré.

5. Nem érdektelen megemlíteni, hogy a kommunizmus bukását követő parlamenti választásokon a pomák népesség zöme a bulgáriai (muzulmán) törökök pártjára szavazott.

6. Lásd a román Képviselőház 2001. február 22-i ülésének jegyzőkönyvét <http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5074&cidm=6&idl=1>

7. Az ukrán tiltakozások a történelem iróniájaként is értelmezhetők, hiszen az ukrán elitnek magának is meg kellett vívniuk csatáikat a cári orosz, majd a szovjet népszámlálást szervezőkkel azért, hogy az ukránt az oroszsal szimbolikusan és politikailag egyenértékű kategóriaként regisztrálják.

tetben analóg az előbb leírtakkal: egyesek a huculokat ukrán „törzsként” (népcsoportként) tartják számon, de ez a besorolás nem örvend konszenzusnak. Többek között a Suceava megyei huculok azok, akik követelik, hogy önálló, a ruténokkal és az ukránokkal politikailag és szimbolikusan egyenrangú szláv etnikumként élvezhessék a romániai elismert kisebbségeknek járó jogokat.⁸

A fenti példák is világosan igazolják, mennyire összetett kérdés, hogy mit takarnak egyes statisztikai regisztrációs kategóriák. Nem egy esetben hatalmi viszonyok, esetleg politikai manipuláció eredménye lehet, hogy az etnokulturális elkülönülés változó mértékét és formáit rögzítő kategória hivatalosan elismert, hatalmilag nevesített és megerősített etnikai kategóriaként működtetik-e vagy sem. Tény, hogy minél nagyobb az a népesség, amely alternatív etnonimmel értelmezi önmagát, annál inkább megkérdőjelezi a domináns kategóriarendszer érvényességét (Berger–Luckmann 1999:126).

HATALMI TECHNIKÁK ÉS ETNIKAI KATEGÓRIÁK

A fentebbiekből is látható, hogy a mindennapi életben összetett és nem egyértelműen elrendezett kategóriarendszerre alapozva regisztráljuk és kommunikáljuk a kulturális pluralizmust, s a tudomány legfeljebb regisztrálhatja a mindennapi élet szintjén használatos kategóriák sokszínűségét és helyzetfüggő használatát. Az azonban végső soron hatalmi, politikai kérdés marad, hogy mely kategóriákat ismerik el különálló, politikailag is legitimnek tartott – esetleg sajátos politikai és más jellegű jogosítványokkal rendelkező – közösségként. Tehát a népszámlálást olyan összeírásként kell értelmeznünk, amelynek keretében a regisztrálandó kategóriák, illetve a különböző kategóriák közötti (logikai alá- és fölérendeltségi) viszonyok a hatalom által meghatározottak. Természetesen nemcsak a népszámlálás, hanem maga a kulturális különbségeket rögzítő, megjelenítő kategóriarendszer általában is a hatalmi viszonyoknak alárendelt – ennek jegyében beszél a szakirodalom a *kulturális különbségek reprezentációinak politikáiról* (Urla 1993). Az a kategóriarendszer ugyanis, amelyre alapozva a valóságot statisztikailag rögzíti, nem természetesen és magától értetődően adott, hanem hatalmi döntések, manipulációk (Kreager 2004), illetve szimbolikus hatalmi küzdelmek (Hirsch 2004) eredménye.

A népszámláláskor (vagy általában hivatalos célokra) használatos kategóriarendszer efféle meghatározottságát figyelembe véve értelmezendő az a kijelentés, hogy a népszámlálás bizonyos értelemben teremti azt a valóságot, amelyet regisztrál. Ennek kapcsán az 1992-es romániai népszámlálás magyar fogadtatása idézhető fel. Abban a periódusban számos román nacionalista politikus hangoztatta, hogy a székelyek a magyartól elkülönülő etnikumot (nemzetiséget) képeznek, esetleg elmagyarosított románok. Az, hogy a népszámlálási regisztrációs lapon külön kódolták a „székely” kategóriát, ebben a kontextusban számos médiaspekulációra adott alkalmat. Mindenekelőtt azt feltételezte, hogy a román hatóságok a feldolgozás során vagy külön etnikumként ismerik el a székelyeket, vagy a posztkódolás során a „más nemzetiségekhez” sorolják őket, így csökkentve a magyarok számát. (Varga E. 1998:220–239.)

A kategóriák hatalmi, politikai meghatározottságának klasszikus szakirodalmi esetei a gyarmatbirodalmak hivatalos etnikai kategóriarendszerei, ahol nemegyszer önkényesen, politikai

8. Forrás: Festivalul „Huțulilor” de la Lucina – „O dovadă, că huțulii nu sînt ucraieni sau ruteni”. Monitorul de Suceava, 4. aprilie 2005.

érdekeknek alárendelten döntötték el, mely kategóriák jelölnek egyértelműen elkülönülő etnikumokat, és melyeket minősítenek szubetnikumnak, egy etnikum partikuláris csoportjának (Anderson 1991:164–170., Pels 1997), sőt, nemegyszer új kategóriákat találtak ki, vagy kulturálisan nagyon is eltérő csoportokat soroltak be egy kategória alá. Ez a formális besorolás aztán önmagát beteljesítő osztályozásként teljesen új azonosulásokat, identitásokat eredményezett. Ilyen értelemben beszél Jean Loup Anselme a koloniális rendszer valóságot teremtő ún. *performatív etnikai kategóriáiról*: olyan etnonimekről, amelyeket közigazgatási vagy más rációk mentén találtak ki, és habár kulturálisan viszonylag heterogén populációkat jelöltek általuk, az, hogy a gyarmati hatalom egy kategória alá sorolta őket, sajátos identitások körvonalazódást eredményezte (2002). A kitalált, hatalmilag bevezetett performatív etnikai kategóriákra jó példa a „jugoszláv” mint etnikai kategória használata a volt szocialista Jugoszláviában szervezett censusok során. Kezdetben a vegyes házasságokból származókat sorolták ebbe a kategóriába, de idővel jól meghatározott és azonos etnikai identitással rendelkező szülők (főleg városi liberális értelmiségiek) gyerekei is azonosultak ezzel, így 20 év alatt a jugoszláv identitást felvállalók részaránya az össznépeességben jelentősen megnövekedett: az 1961-es 1,7%-ról az 1981-ben regisztrált 5,4%-ra (Botev 1994).

Az etnikai kategóriák politikai manipulációjának másik látványos esete a volt Szovjetunió népszámlálásai során használt kategóriarendszer módosulása: a regisztrált (hivatalosan elismert) etnikai (nemzetiségi) kategóriák számának dinamikája önmagában is szemléletes:

Népszámlálás éve	Az etnikai/nemzetiségi kategóriák száma
1927	172
1937	106
1940	59
1959	126
1970	122
1979	123
1989	128

1. táblázat. Az etnikai kategóriák számának változása az 1927–1989 között megszervezett népszámlálásokon (Hirsch 1997, Simonsen 1999 alapján).

Egyértelmű, hogy az, hogy 1927-ben 172 kategóriát használtak, míg az 1940-ben csupán 59-et nem a felgyorsuló asszimilációs folyamatoknak, hanem a megváltozott kisebbségpolitikai irányvonalnak tudható be. Az 1927-ben regisztrált nagyszámú nemzetiség még a szovjet impérium azon törekvését tükrözte, hogy vonzóvá tegye magát az általa uralt terület nagyon heterogén kultúrájú népességei számára. A külön etnikumként való számbavételnek ugyanis nemcsak statisztikai, hanem adminisztratív és politikai következményei is voltak: a hivatalos elismerés az adott népcsoport elitej számára – sajátos területi formában is megnyilvánuló – politikai autonómiát (hatalmi, közigazgatási és anyagi erőforrások fölötti rendelkezést) biztosított. A harmincas évek elejétől azonban megváltozott a politikai célkitűzés – már nem a kulturálisan differenciált népesség meggyőzése, hanem közigazgatási rációk vezérelték. A szovjet birodalom területi átszervezésének e folyamatában mindenekelőtt a gazdaságilag életképes tagköz társaságok kialakí-

tását tűzték ki célul. De mivel nem mondhattak le arról, hogy a tagköztársaságokat nemzetiségi alapon alakítsák ki, a regisztrált nemzetiségek számát csökkentették, így próbálván megelőzni az autonómiaigények miatti területi, közigazgatási fragmentációt (Hirsch 1997, 2004).

Habár mindenekelőtt az államok alakítják (ki) az etnikai kategóriarendszereket, meg kell említenünk a szupranacionális, nemzetközi szereplők fellépését is. E tekintetben elsősorban az Európa Tanácsnak a kilencvenes évek második felétől kifejtett tevékenysége emelendő ki. A szervezet ugyanis több olyan ajánlást is megfogalmazott, amelyek a különböző vitatott identitású, többnyire hivatalosan el nem ismert kisebbségek védelmét, elismerésének fontosságára hívták fel az államok figyelmét – s ezáltal implicite e kategóriák más, politikailag elismert etnikai kategóriákkal egyenértékű használatát és kezelését javasolta. Ilyen ajánlást fogalmaztak meg az uráli kisebbségi kultúrák védelme és elismerése érdekében (1998/1171-es ajánlás) az orosz állam felé, az aromán kisebbség kapcsán (1997/1333-as ajánlás) több balkáni állam felé, de Romániát is felszólították a csángó kultúra védelmére (2001/1521-es ajánlás).

AZ ETNIKAI KATEGÓRIÁK LÁTSZÓLAGOS RENDJE

Mindenekelőtt (de nem kizárólag) a tradicionális közösségek azok, amelyek árnyalt és bizonyos értelemben képlékeny, helyzetfüggő kategóriarendszereket használnak a kulturális elkülönülések rögzítésére és kommunikálására. Mivel a kategóriarendszerek a szociokulturális univerzumból alkotott kép lényeges elemei, fontos témái a kutatásnak (Porschan 1998) – amely rávilágít arra, hogy e besorolások sokszor (legalábbis látszólag) az ellentmondásig elmenően árnyaltak,⁹ logikailag pedig sokkal kevésbé rendezettek, mint azok a kategóriák, amelyekkel a modern statisztikai képzelőerő dolgozik. A tudományos jellegű rendszerezések egyértelműen elhatárolt, hierarchikusan jól elrendezett kategóriarendszert alkotnak: az etnicitást nem konstrukcióként, hanem a kor vagy a nem objektivitásához hasonlóan tárgyilagos és egyértelmű jellemzőként értelmezik (Kreager 2004). Mindezt teszik annak ellenére, hogy a kategóriák statisztikailag feltételezett koherenciája és hierarchiája nem mindig felel meg a mindennapi élet használatának, sőt, nemegyszer ennek tagadásaképpen fogalmazódik meg. Egy tudományosnak tetsző, statisztikai regisztrációra használt kategóriarendszer mindig hatalmi alapú kultúr- és identitáspolitikai célkitűzés, ugyanakkor egzakt és vitathatatlan tudományosság eredménye is. Hiszen a statisztikák – főleg az etnikai regisztrációra vonatkozó statisztikák – legalább annyira a megismerés, mint a hatalomgyakorlás eszközei (Urla 1993).

Ebben a kontextusban többség-kisebbség viszonyának sarkalatos pontja és alapvető feszültségforrása a kulturális pluralizmus leírására használt hivatalos szemantika alkuja. Egyes etnikumok ugyanis annyiban válhatnak legitim politikai partnerré vagy különböző jogok gyakorlására (anyanyelvi oktatás, kultúrpolitikai támogatások stb.) elhivatott jogalannyá – azaz annyiban „léteznek” –, amennyiben törvények nevesítik őket, amennyiben megjelennek a hivatalos statisztikákban. Számos esetben az elismerés első mozzanata az etnonim más etnikai megnevezésekkel (szimbolikusan és politikailag) egyenértékű használata népszámláláskor. Így az etnikai kategóriák rendszerét, legalábbis történetileg, a többségi ellenőrzés és a kisebbségi csoportok

9. Romániai viszonylatban lásd például Péter Lászlónak (2005) a romák, illetve Simon Boglárkának (2005) a csángók kategóriaahasználatáról írt tanulmányát.

emancipációs törekvései között fennálló feszült viszony dinamikájának eredményének (is) tekinthetjük (Bonnett–Carrington 2000).

KLASSZIFIKÁCIÓS LOGIKÁK ÉS GYAKORLATOK

Az etnikai besorolás az egyének és az etnonimek közötti megfeleltetési logikák és gyakorlatok összességét jelenti. Különbséget teszünk az önbesorolás (*autoidentifikáció*) és a mások általi besorolás (*heteroidentifikáció*) között. Miként a kategóriahasználatnak, a klasszifikációs gyakorlatoknak is számos problematikus vonzata van. Az azonos etnonimet felvállaló személyek például radikálisan eltérő alapon dönthetnek úgy, hogy egyazon kategóriához tartozónak vallják magukat vagy két, a külső szemlélő kinézetük, ruházatuk, a társadalmi környezetük alapján együvé sorolható személy azonosulhat teljesen más etnikai kategóriákkal.¹⁰ Az ilyen klasszifikációs gyakorlatok és logikák képezik a következő fejezetek tárgyát.

ELTÉRŐ KLASSZIFIKÁCIÓS LOGIKÁK

Benedict Anderson szerint a modern statisztikai képzelet egyik meghatározó jellemzője, hogy az alanyok kulturális identitása pontosan leírható egyetlen etnikai kategóriával (1991:166). Vagyis az etnikai azonosulás *kölcsönösen kizáró (diszjunktív)* logika szerint működik: az egyének vagy az egyik, vagy a másik kategóriával azonosulnak, átmenetek, árnyalatok nem lehetségesek. Ez az azonosulási logika mindenekelőtt a nemzetállami tradícióhoz kapcsolódik, amely egyrészt normatív módon meghatározta a különböző, legitim identitásformákat, másrészt kizárólagos és egyértelmű azonosulást várt el minden egyéntől a lehetséges és legitim identításokon belül. Az 1950-es évektől azonban egyre hangsúlyosabb az az álláspont, mely szerint a diszjunktív logika mellett léteznek *additív (hierarchikus)* klasszifikációs logikák is, melyek szerint az egyén több etnikai kategóriára alapozva írja le a kulturális önazonosságát (Porschan 1998) – is-is viszonyra alapozva megengedik az esetleges többes identitás létezését (Elwert 1997).¹¹

Habár a legtöbb census a diszjunktív logika szerint próbálja megragadni az identitást, vannak már olyan népességregisztrációk, amelyek az additív logikát használták a népesség identitásának regisztrációjára. Ilyen volt például a 2001-es magyarországi népszámlálás, amely a többes kötődést több dimenzióban, additíven próbálta megragadni: a négy, identitást rögzítő kérdésre nemcsak három-három nemzetiségi kategóriát is megengedett válaszként (Tóth–Vékás 2005).

PLURÁLIS BESOROLÁSI GONDOLATMENETEK

Az, hogy valaki egy adott etnikummal azonosul vagy adott etnikumhoz tartozóként tartják számon, egyszerre több gondolatmenet mentén is eldőlhet – egyesek számára a kulturális gyakorlat a mérvadó, mások számára a származás. Valakit azért tarthatunk például magyarként számon,

10. Például az egyik a származását, mondjuk az apja etnikumát tekinti lényegesnek, és románnak vallja magát, a másik viszont a mindennapos kommunikáció során használt nyelv alapján magyarnak tekinti magát.

11. Lásd például az Egyesült Államokban viszonylag elterjedt kötőjeles (lengyel–magyar–amerikai) identitásokat.

mert anyanyelvi szinten beszél magyarul, ám másvalaki, nyelvismeret hiányában, a szülei etnikai hovatartozása alapján is vállalhatja magyarságát. Habár a származás és a kulturális teljesítmény meghatározó ismérvek, az etnikai azonosulás/azonosítás nem korlátozik e két aspektusra, hanem, amint az az alábbi felsorolásból is kitűnik, számos más jellemző alapján történhet.

Ismérv	Leírás	Azonosulás – autoidentifikáció	Besorolás – heteroidentifikáció
Származás	A szülők (nagyszülők) nemzetisége alapján	<i>Apám után magyar vagyok, és annak vallom magam.</i>	<i>Nem érdekel, minek tartja magát, de a nagyapja cigány volt.</i>
Kulturális készségek	Az etnicitás szempontjából lényegesnek tartott kulturális készségek alapján	<i>Anyám, apám székely volt, de én egy kukkot sem tudok magyarul ... románnak vallottam magam.</i>	<i>Olyan szépen beszél magyarul, lehetetlen, hogy ne legyen benne valami magyar vér.</i>
Szimbolikus gyakorlatok	Meghatározó szimbolikus események, folyamatok, intézményes kötődések alapján	<i>Magyar templomban kereszteltek, magyar iskolába jártam, tehát magyar vagyok.</i>	<i>Ott látni minden március 15-én, a magyar ünneplők között, gondolom, magyar.</i>
Formális besorolás	Formális, jogi, adminisztratív státus alapján	<i>Dédnagyapám Erdélyből települt át Amerikába. Erdély Románia része, valószínű hogy ő is (tehát én is) román lehet(ek).</i>	
Fizikai vagy kulturális láthatóság	Fizikai, antropológiai vagy más kulturálisan látható jegyek (például ruházat) alapján	<i>Olyan apró fekete ember, kiálló keleti pofacsontokkal, hegyes székelyes bajusszal.</i>	
Társadalmi láthatóság	Etnikumra jellemzőnek tartott szociális helyzet alapján	<i>Aki egyszer a cigánysorra került, már nehezen adja el magát magyarnak.</i>	

2. táblázat. Az etnikai besorolások mátrixa.

Amint a 2. táblázatból is kitűnik, a felmenők etnikai hovatartozása, az egyén származása egyike az etnikai besorolás legmeghatározóbb ismérveinek. Az etnicitás primordialista szemléletének megfelelően az egyén etnokulturális identitása biológiailag öröklődik, ezért a vérszerintiség metaforája nagyon gyakran előforduló besorolási ismérv. Odáig elmenően, hogy a vegyes felmenőkkel rendelkező személyek etnikai identitását számos esetben a keveredés mértéke alapján döntenek el („Nagyapám román volt, de mind a három másik nagyszülőm magyar, tehát én 75%-ban magyar vagyok és 25%-ban román”). A származási elv nemcsak a köztudatban, hanem az identitás jogi, hatósági meghatározásának stratégiaként is működik – legismertebb példája talán az 1935-ben elfogadott náci zsidótörvény, amelynek ötödik paragrafusában értelmében a jelenlegi identitásvállalásától függetlenül zsidónak minősült „az, aki legalább három teljesen zsidó fajú nagyszülőtől származik.”¹²

12. Forrás: <http://www.freepress-freespeech.com/holhome/kiscikk1/ntorv.htm>

<i>Identitáskritériumok</i>	<i>A „részben” vagy „teljesen” egyetért válaszok aránya</i>	
	<i>Magyarok</i>	<i>Románok</i>
Élete nagy részében magyarok/románok között éljen	44	62
Magyar/román állampolgár legyen	18	77
Magyarországon/Romániában szülessen	9	77
Anyanyelve magyar/román legyen	93	85
Magyar/román szertartási nyelvű egyházhoz tartozzon	82	69
Önmagát magyarnak/románnak tartsa	96	92
Legalább egyik szülője magyar/román legyen	86	79
Érezze magáénak a magyar/román kultúrát	94	87
Tisztelje a magyar/román nemzeti zászlót	85	88

3. táblázat. Mennyire ért egyet a következő állításokkal? Ahhoz, hogy valaki magyarnak/románnak számítson, az kell, hogy... (Forrás: Veres 2000:61)

A kulturális készségekre való hivatkozás az etnicitás meghatározások további lényeges eleme lehet. A fentebbiekből is kitűnik, hogy a romániai magyar népesség önmeghatározásának lényeges eleme a magyar anyanyelvűség, a magyar kultúrával való látható azonosulás (vesd össze Culic és mtsai. 2000, Culic 2001, Veres 2005a–b). Habár eltérő mértékben, de a magyarság- és általában a Kárpát-medencei népek etnicitásdefiniációinak is lényeges eleme az adott etnikumra jellemző nyelv ismerete és használata, valamint az adott nyelvvél való azonosulás (Csepeli és mtsai. 2002).

Az etnikai hovatartozás és bizonyos kulturális készségek összekapcsolása olyan normaként működhet, amelyet adott közösségeken belül érvényesítenek, illetve az egyének interiorizálnak: ennek tudható be például az, hogy a magyar nyelvet törve, esetleg egyáltalán nem beszélő, magyar szülőktől származó személy románnak vallja magát. A kulturális, pontosabban a nyelvi teljesítmény alapján történő besorolás ugyanolyan relatív és problematikus, mint az etnikai azonosítás általában. Az anyanyelv fogalma ugyanis – amelyről azt feltételezhetnénk, hogy objektíven ragadja meg az egyén nyelvi készségeit – számos logika szerint közelíthető meg. Amint az alábbi táblázatból is látható, annak, hogy valaki az ismert és beszélt nyelvek közül melyiket jelöli meg anyanyelvének, legalább öt eltérő kritériuma lehet.

<i>Ismérv</i>	<i>Meghatározás</i>
1. Származás	Az elsőként megtanult nyelv.
2. Azonosulás	
2. 1. Belső	A nyelv, amellyel a beszélő azonosul.
2. 2. Külső	A nyelv, amellyel a beszélőt anyanyelvi beszélőként azonosítják.
3. A nyelvtudás foka	A legjobban ismert nyelv.
4. Funkció	A legtöbbet használt nyelv.

4. táblázat. Az anyanyelv meghatározásának kritériumai. (Forrás Skutnabb-Kangas 1997:13)

Bizonyos kontextusokban a különböző *szimbolikus gyakorlatok* etnikai önmeghatározásban játszott szerepe is felértékelődhet: az etnikai (ön)besorolás szempontjából fontos lehet az adott társadalmi közeg etnicitással kapcsolatos szimbolikus gyakorlatainak rendszere, a különböző csoportok újonnan kitalált, felélesztett, újrakombinált és átdolgozott tradíciói (vesd össze Niedermüller 1999). Sok esetben a vegyes házasságból származó gyermekek etnikai meghatározása szempontjából lényeges, hogy milyen felekezet tagjává válnak, milyen templomban keresztelik meg őket, hiszen a felekezet és az etnikai hovatartozás – legalábbis Erdélyben – jelentős mértékben összekapcsolódik, továbbá a kereszttség szimbolikus jelentőségű esemény, amely meghatározó a kulturális önazonosság szempontjából.

A formálisan behatárolt *közigazgatási terek* (mint amilyenek az államok) nem pusztán a társadalmi létezés funkcionális, szervezési intézményrendszereként, hanem (számos esetben) azonosulási keretként, akár az etnikai auto- és heteroidentifikációk hivatkozási kereteiként működhetnek. Jól illusztrálja ezt Hargita megye mint viszonylag új (alig négy évtizedes) közigazgatási egység, amely úgy jött létre, hogy a kommunista rendszer több évszázadok óta különálló történeti közigazgatási formát olvasztott egybe, úgy, hogy kitalált egy merőben új keretet, amelyet (sic!) a Hargita hegyvonulat egyesít. Ennek ellenére rövid idő alatt kialakították a „hargitaiság” azonosulás- és jelentésvilágát, ezáltal kínálva fel az új közigazgatási keretet mint sajátos, (ha nem is etnikai, de) regionális identifikációs térséget (Bíró–Bodó 1998).

A közigazgatási egység mint formális etnikai azonosulási/azonosítási keret mindenekelőtt az állam szintjén működik. Alapja a nemzetállami logika, amely az országokat egy adott etnikumot szervező, a domináns etnikum által uralt komplex területi szervezeti egységként jeleníti meg – így Németország a németek, Olaszország az olaszok, Lengyelország pedig a lengyelek országaként reprezentálódik. Ez a logika magyarázhatja (legalábbis egyes esetekben) azt, hogy miért „románozzák le” a magyarországi magyarok az határon túlról érkező, csak magyarul beszélő és magukat magyarnak valló személyeket (lásd Fox 2005). Valószínűsíthető, hogy a magyarországi magyarok egy része az identitást a formális besorolásnak megfelelően határozza meg – e szerint pedig Románia a románok országának minősül –, semmint az interakcióban megnyilvánuló egyértelmű nyelvi és kulturális készségek alapján.

További besorolási kritérium a *láthatóság*, amely lehet fenotipikus, kulturális vagy szociális. A fenotipikus láthatóság a fizikai jegyek (bőrszín, magasság, arcberendezkedés stb.) összessége, amelyet a köztudat egy adott etnikai csoporttal asszociál.¹³ A kulturális láthatóság az egyének nyilvános megjelenését meghatározó kulturális megnyilvánulás, amely az adott etnikai csoportra jellemző – vagy a köztudat ekként tartja számon – és több kommunikációs csatornán keresztül is megnyilvánul: kezdve a sajátos testtartástól az emblematikus hajviseletig, ruházkodásig (például népviselet) vagy éppen testátalakításokig.¹⁴ Természetesen a kulturális láthatóságnak nincsenek mindig extrém formái, általában a ruházkodás az, ami a valószínűsíthető etnikai hovatartozásra irányítja a figyelmet – lásd a maros megyei kalapos gáborok öltözködési szoká-

13. Megemlítendő, hogy a *látható kisebbség* fogalma nem maradt a társadalomtudományok terminus technikusá, hanem belekerült a különböző kisebbségpolitikai szótárába is. Kanadában például – kerülve a faj fogalmát – a népszámlálás, illetve a diszkriminációt visszaszorító közpolitikai intézkedések a fizikai jelek alapján azonosítható kisebbségekről beszélnek (Hodges–Aeberhard 1997).

14. A testátalakítás egyik jellegzetes esete a Thaiföldön élő padaung csoport nőtagjainak sajátos és összetéveszthetetlenül egyedi díszítése, a már kislánykoruk óta a nyakuk köré tekert rézspirál, amely hihetetlenül megnyújtja a nyakukat.

sainak központi szerepét identitásuk megjelenítésében és kommunikálásában (Tesfay 2005). A szociális láthatóság esetében a társadalmi helyzet a mérvadó. A lakóhelyileg szegregált, extrém szegénységben élőket (a származástól és fenotipikus jegyeiktől függetlenül) nagyobb valószínűséggel tekintik romának, mint azokat, akik fizikai jellemzőik alapján „romának” minősülnek, de anyagi-társadalmi helyzetük megfelel a stabil középosztálybeli sztenderdnek – mutat rá érzékletesen Péter László (2005).

AZ ÖNBESOROLÁS ÉS A HATALMI HETEROIDENTIFIKÁCIÓ

Láthattuk, hogy a különböző társadalmi szereplők a hatalmilag meghatározott etnikai kategóriarendszer segítségével próbálják – többnyire szándékaikkal és politikai célkitűzéseikkel összhangban – rendszerezni az uralmuk alatt levő szocio-kulturális univerzumot (Eriksen 1993:60–62). A kategóriák hatalmi manipulációját nemegyszer kiegészítik az állam és más hatalmi tényezők által érvényesített, szabályozott *előírt besorolási logikák*: az olyan azonosítási gyakorlatok, amelyek során a különböző hatalmi tényezők az általuk érvényesnek tartott besorolási logikákat érvényesítik és irrelevánsnak tekintik a besorolt személyek vagy csoportok önmeghatározását. Ezekkel ellentétes az *identitásválasztás szabadsága*, amely az egyének etnikai identitás megállapításakor kizárólag az autoidentifikációra alapoz – egyedül az egyént tartja jogos instanciának annak eldöntésében, hogy milyen etnikai kategóriába tartozik és nem firtatja, hogy milyen ismérvek alapján dönt. Az identitásválasztás szabadsága a modern államokban a liberális minimumhoz tartozik, jelentős emberjogi sértésnek minősül, ha – valamilyen objektív ismérv vagy előre meghatározott logika alapján – hatóságilag írják elő az identitás meghatározásának módját.

Ennek ellenére a bizonytalan államiságú vagy a nemzetépítési folyamatok kezdetén levő rendszerek esetében előfordul, hogy a hatóságok veszik át ezt a jogot, miként a két világháború közötti Jugoszlávia népszámlálási gyakorlatban. Az új délszláv államnak ugyanis nem csak nagyon eltérő adminisztratív hagyományokkal rendelkező térségeket kellett új állami keretbe integrálnia, hanem a szláv nyelv egyazon dialektusát beszélő, de eltérő vallású és más-más történeti tapasztalatokkal rendelkező népességben kellett valamilyen közös nemzeti identitást kialakítania. Ezért az 1918–1941 közötti népszámlálások csak az egyének anyanyelvét és felekezeti hovatartozását regisztrálták, és minden délszláv népcsoporthoz (horvát, szlovén, szerb stb.) tartozó személyt jugoszlávként jegyezték be (Canapa 1985). Hasonlóképpen a két világháború közötti Romániában és Csehszlovákiában is nem egyszer előfordult, hogy a hatóság felülvizsgálta az egyének etnikai önbesorolását – a hovatartozást a tényleges vagy feltehető származás alapján döntötték el névelemzés vagy a felekezeti hovatartozás függvényében. Mindennek a hatása túlmutatott az egyszerű statisztikai manipuláción, hiszen nemegyszer identitásváltást célzó intézkedések is követték: felekezetváltást vagy a gyermekek kötelező román, illetve szlovák nyelvű iskoláztatását stb. írtak elő azok számára, akiket a fenti ismérvek szerint elmagyarosított románnak vagy szlováknak minősítettek (László 1993, Oláh 1998).

FELHASZNÁLT IRODALOM

— 2005: Festivalul „Huțulilor” de la Lucina – „O dovadă, că huțulii nu sînt ucraineni sau ruțeni” [Huculok fesztiválja Lucinán – bizonyíték arra, hogy a huculok nem ukránok vagy ru-tének]. *Monitorul de Suceava*, 2005. április 4.

Anderson, Benedict 1991: *Imagined Communities. Reflection on the Origin and Spread of Nationalism*, London: Verso

Anselme, Jean-Loup 2002: Etnicitate și identitate în Africa [Etnicitás és identitás Afrikában]. In Serge Cordelier–Élisabeth Poisson (ed): *Națiuni și naționalisme [Nemzetek és nacionalizmusok]*, București: Corint, 75–80.

Beissinger, Margaret H. 2001: Occupation and ethnicity: Constructing Identity among Professional (Gypsy) Musicians in Romania. *Slavic Review*, 2001, 60, 1, 24–49.

Berger, Peter L. 1966: Identity as a Problem in the Sociology of Knowledge. *European Journal of Sociology*, 1966, 7, 105–115.

Berger, Peter L.–Luckmann, Thomas 1999: *Construirea socială a realității [A valóság társadalmi felépítése]*, București: Univers

Bíró, A. Zoltán– Bodó Julianna 1998: A „hargitaiság”. Egy régió kultúraépítési gyakorlatáról. In Bodó Julianna (szerk.): *Fényes tegnapunk. Tanulmányok a szocializmus korszakáról*, Csíkszereda: KAM – Regionális és Antropológiai Kutatások Központja.

Bonnett, Alastair–Carrington, Bruce 2000: Fitting into categories or falling between them? Rethinking ethnic monitoring. *British Journal of Sociology of Education*, 2000, 21, 485–498.

Botev, Nicolai 1994: Where East Meets West: Ethnic Inter-marriage in the Former Yugoslavia 1962 to 1989. *American Sociological Review*, 1994, 58, 461–480.

Canapa, Marie-Paule 1985: Le politique de l'état Socialiste Yougoslavie (du Parti Communiste de Yougoslavie P. C. Y.–L. C. Y.) envers les critères de l'identité nationale au travers des recensements de la population. In Tordai Zádor (ed.): *Paysans et Nations d'Europe centrale & balkanique*, h.n.: Maisonneuve–Larose.

Courthiade, Marcel é.n: Rromani Csoportok (groups) http://www.dromedu-forum.org/fileet/Rromani_Csoportok.pdf

Culic, Irina 2001: Nationhood and Identity: Romanians and Hungarians in Transylvania. In Trencsényi Balázs et al. (eds.): *Nation-Building and Contested Identities: Romanian and Hungarian Case Studies*, Budapest–Iași: Régio Books–Polirom, 227–248.

Culic, Irina– Horváth István– Raț Cristina 2000: Modelul românesc al relațiilor interetnice reflectat în „Etnobarometru” [Az interetnikus viszonyok román modellje az „Etnobarométer” tükrében]. In Nastasă Lucian–Salat Levente (ed.): *Relațiile interetnice în România postcomunistă [Interetnikus viszonyok a posztkommunista Romániában]*, Cluj: Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 253–344.

Csepeli György– Székelyi Mária–Örkény Antal 2002: *Nemzetek egymás tükrében. Interetnikus viszonyok a Kárpát-medencében*, Budapest: Balassi

Elwert, George 1997: Switching of We-group Identities: the Alevis as a Case Among Many Others. In Ktiszta Kehl–Bodrogi et al. (eds.): *Syncretistic Religious Communities in the Near-East*, h.n.: Brill, 65–86.

Eriksen, Thomas H. 1993: *Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives*, London: Pluto Press

Eriksen, Thomas H. 2004: Place, kinship and the case for non-ethnic nations. *Nations and Nationalism*, 2004, 10, 49–62.

Fishman, Joshua A. 1975. Az „etnicitás” és a nyelvi tudatosság változatai. In Pap Mária–Szépe György (szerk.): *Társadalom és nyelv. Szociolingvisztikai írások*, Budapest: Gondolat, 321–334.

Fox, Jon 2005: Vándorló nemzet(i) – identitások. Erdélyi vendégmunkások Magyarországon. In Feischmidt Margit (szerk.): *Erdély-(de)konstrukciók. Tanulmányok*, Budapest–Pécs: Néprajzi Múzeum–PTE Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék.

Fraser, Angus 2002: *A cigányok*, Budapest: Osiris

Hirsch, Francine 1997: The Soviet Union as a work-in-progress: ethnographers and the category of nationality in the 1926, 1937, 1939 Censuses. *Slavic Review*, 1997, 56, 251–278.

Hirsch, Francine 2004: Towards a Soviet Order of Things: The 1926 Census and the Making of the Soviet Union. In Simon Szreter–Hania Sholkamy–A. Dharmalingam (eds.): *Categories and Contexts: Anthropological and Historical Studies in Critical Demography*, Oxford: Oxford University Press, 126–147.

Hodges, Jane–Aeberhard, Carl Raskin (eds.) 1997: *Affirmative Action in the Employment of Ethnic Minorities & Persons With Disabilities*, Geneva: International Labour Office.

Jacobs, Shane 2001: A History of Oppression. The plight of the Bulgarian Pomaks. *Central Europe Review*, 2001, 3, 19, <http://www.ce-review.org/01/19/jacobs19.html>.

Kreager, Philip 2004: Objectifying Demographic Identities. In Simon Szreter–Hania Sholkamy–A. Dharmalingam (eds.): *Categories and Contexts: Anthropological and Historical Studies in Critical Demography*, Oxford: Oxford University Press, 33–54.

László László 1993: Az erdélyi és a szlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében. *Korunk* 1993, 10, 117–122.

Liégeois, Jean Pierre 2002: *Romák, cigányok, utazók*, Budapest: PONT Kiadó

Magocsi, Paul Robert 2002: *The Roots of Ukrainian Nationalism*, Toronto: University of Toronto Press

Narrol, Raoul 1964: On ethnic unit classification. *Current Anthropology*, 1964, 4, 283–320.

Neuburger, Mary 2000: Pomak borderlands: Muslims on the edge of nations. *Nationalities Papers*, 2000, 28, 181–198.

Niedermüller Péter 1999: Etnicitás és politika a késő modern nagyvárosokban. *Replika*, 1999, 38, 105–121.

Oláh, Sándor 1998: Románok asszimilációja a Székelyföldön (Esettanulmány). *Régió*, 1998, 2, 64–83.

Pels, Peter 1997: The Anthropology of Colonialism: Culture, History, and the Emergence of Western Governmentality. *Annual Review of Anthropology*, 1997, 26, 163–183.

Péter, László 2005: „Romák, szegények, senkik vagyunk”. Elemzési kísérlet egy szegény roma közösség etnikai identitásépítő stratégiáiról. *Erdélyi Társadalom. Szociológiai Szakfolyóirat*, 2005, 1, 25–49.

Porschan, Frank 1998: „We are all Kmhmu, just the same”: ethnonyms, ethnic identities, and ethnic groups. *American Ethnologist*, 1998, 24, 91–113.

Poulton, Hugh 1993: *The Balkans. Minorities and States in Conflict*, London: Minority Rights Publications.

Simon, Boglárka 2005: Hogyan „boldogulnak” a csángók? Az identitás kinyilvánításának versus elrejtésének stratégiái egy moldvai közösségben. *Erdélyi Társadalom. Szociológiai Szakfolyóirat*, 2005, 1, 9–28.

Simonsen, Sven Gunnar 1999: Inheriting the Soviet Policy Toolbox: Russia's Dilemma over Ascriptive Nationality. *Europe-Asia Studies*, 1999, 51, 1069–1087.

Skutnabb-Kangas, Tove 1997: Nyelv, oktatás és a kisebbségek. In *Teleki László Alapítvány: Kisebbségi Adattár*

Smith, Anthony D. 1986: *The Ethnic Origins of Nations*, London: Blackwell

Tesfay Sába 2005: Gábor viselet az identitás tükrében. In Csomán Gábor (szerk.): *A XXVII. Országos Tudományos Diákköri Konferencia Társadalomtudományi Szekciójának díjazott dolgozatai (on-line kötet)*, Budapest: Budapesti Corvinus Egyetem

Tóth Ágnes–Vékás János 2005: Lojalitás és szolidaritás. Államhatalmi homogenizálás vagy a keresztkötődések erősödése? In Kovács Nóra–Osvát Anna–Szarka László (szerk.): *Etnikai identitás, politikai lojalitás. Nemzeti és állampolgári kötődések*, Budapest: MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet.

Urla, Jacqueline 1993: Cultural politics in an age of statistics: numbers, nations and the making of Basque identity. *American Ethnologist*, 1993, 20, 818–843.

Varga E. Árpád 1998: *Fejezetek a jelenkori Erdély népesedéstörténetéből*, Budapest: Püski

Veres Valér 2000: Az erdélyi magyarok és a románok közösségi identitása a társadalmi struktúra tükrében. *Szociológiai Szemle*, 2000, 4, 57–86.

Veres Valér 2005a: Az erdélyi magyarok nemzeti identitása a társadalmi és az etnikai struktúra összefüggésrendszerében (2000). *Erdélyi Társadalom. Szociológiai Szakfolyóirat*, 2005, 1, 71–98.

Veres Valér 2005b: *Nemzeti identitás Erdélyben – szociológiai olvasatban*. Budapest: Akadémiai

<http://www.cdep.ro/pls/steno/steno.stenograma?ids=5074&idm=6&idl=1>

<http://www.freepress-freespeech.com/holhome/kiscikk1/ntorv.htm>

Zelová, Alena 1991: A nemzeti kisebbségek identitása Szlovákiában. *Régi*, 1991, 1, 57–65.